

csolatban igényeink magasak; ezért néhány esetben kénytelenek voltunk őket hivatásuk teljesítésére erőteljesen figyelmeztetni.

Munkánkat csak úgy végezhattük eredményesen, hogy az egyházi központ tisztviselői és alkalmazottai, egyházi főjegyzővel és előadótanácsosokkal az élen, teológiai tanárok, főgondnokok, felügyelőgondnokok, esperesek, lelkészek és a keblitanácsok gondnokai vezetésével hitűséggel, buzgósággal és szeretettel támogattak.

Mindezt hálásan megköszönve, kérem Istenünket, édes jó Atyánkat, hogy jóságával, szerető gondviselésével öleljen át ezutáni életünkben is és áldja meg minden öneki tetsző, töretlen hitből fakadó, feltétlen hűséget és igaz emberséget árasztó nemes törekvésünket és evangéliumi szellemű cselekedetünket.

GELLÉRD IMRE

A PRÉDIKÁCIÓ CÉLKITŰZÉSE

Íróasztalomnál ülök. Elöttem a Biblia, vázlatfüzet, bibliai szókönyv és írópapír. Gondolkodom. Jön a vasárnap, prédikálnom kell Vázlatfüzetem felkínálja a témát, a szókönyv a textust. Egyezik a kettő vajon? Nagyjából igen s ez megnyugtat. Hátra van még egy lényeges feladat: a cél kitűzése. Tulajdonképpen mit akarsz a textusban adott tárggyal? — kérdezi bennem a professzionális lelkiismeret. — Kifejteni, tételekre bontani, a főtételt terelógátlások közé kényszeríteni s aztán így vinni a cél felé. De mi a cél? Itt egyelőre elakadok. Érzem, hogy ez a kérdés a prédikációírás idegpontja. Mi is hát a cél? Tarka madárraj röppen elém — célfogalmak fellege. Félórák telnek el, amíg a rajból az enyémet megfogom. Végre megvan! Indulhat a homiletikai szerkesztés munkája, az anyag megformálásának izgalmas művelete.

Nem tudom más hogy van, de nekem a cél kitűzése és megfogalmazása a legtöbb gondot okoz. Tárgy, téma, textus mind könnyen adódnak, de a konkrét, jól és könnyen meghatározható célokért nagyon is meg kell kínlódnom. Minden tárgy utal bizonyos cél felé, s ha ez a tárgyszabta cél pont az enyém, eltölt az öröm. Ám de hányszor van fordítva: a tárgymutatta cél nem az én célom vagy legalábbis nem a mának a célja. Ilyenkor vagy a tárgyat kényszerítem a célhoz, vagy a célt a tárgyhoz. Eredmény: egy mesterkél, erőltetett, oxigénnel és retorikai masszázssal éltetett prédikáció. Tíz éves lelkészi szolgálat volt már mögöttem, amikor rájöttem a dolog nyitiára. Nem magamtól jöttem rá — egy építészbarátom tanított meg. Most is hallom a szavát: Első mindig a cél, az, hogy mit akarok építeni. Ezért legelőbb a tervet készítem el, ezután a költségvetést és ezek alapján rendelem meg az anyagot. Igen, az első a cél. A cél a prédikációépítés domináns tényezője, s mint ilyen, minden mást megelőz. Nem a tárgy szabja meg a célt, hanem a cél a tárgyat.

A homiletikai cél kivételes figyelmet érdemel és igényel. Nincs és nem volt szónoklattan, mely ne vetette volna fel a kérdést: mi a prédikálás célja? És ne kereste volna rá a kielégítő választ.

Az unitárius prédikáció-irodalom ugyanazon feltételek között fejlődött, mint más protestáns felekezeteké, csak természetesen, más tartalommal. *Dávid Ferenc* több beszédében vallja: „A prédikátor... értesse meg az evangéliumot, megvilágosítván azt tudománnyal a keresztyények előtt... Ne higgyen az emberi ítéleteknek, hanem csak a derék szentírásnak... Az emberi okoskodások helyébe helyeztesse a szívnek megtökéletesítését“¹. Ez utóbbi a dávidferenci homiletikai koncepció summája: a tökéletesítés. A prédikáció célja tehát a humánus kifejlesztése, a tökéletesség szolgálata. *Enyedi György* beszédei a célosság tükrében négy csoportra oszthatók: társadalmi (cél: a hazafias szellem kinevelése), moralizáló (cél: az erkölcsi romlottság ostorozása), hitvédelmi (cél: az unitarizmus védelme és igazolása) és alkalmi (cél: a tanítás, a lelkiismeret ébrentartása).² *Keresztúri Sámuel* különbséget tesz a formai és tartalmi cél között. Előbbit a hallgatóság lenyűgözésében, utóbbit a keresztyény önismeret útjának megmutatásában, valamint az egészséges és aktív befeléfordulás kiváltásában látja.³ *Szentábrahámi Mihály*, dacára annak, hogy írásaiban teoretikus-rendszerező elme, beszédeiben mélységesen gyakorlati. A prédikáció rendeltetése — úgymond — nem más, mint a keresztyény embernek az evangéliummal való felfegyverzése, hogy igaz keresztyényként állhasson meg az életben. Hasonlóképpen vélekedik *Buzogány Mózes* is, aki szerint az ige hirdetés csak akkor éri el célját, ha cselekvésre tudja bírni a hallgatót. „Ne halogass semmit... *ma* cselekedj... ne szálldogáljon elméd a semmibe, miként a madár... *itt* segíts... imhol vagyok én Úram. engem küldj el“.⁴

Fejérvári Sámuel az egész személyiségre kíván hatni. „Beszédnek célja nem a szerfelett való bölcselkedés, melynek sem értelmét, sem hasznát a nép nem veszi, hanem az istenes élet sokféle dolgainak értelemmel és haszonnal való megmutogatása“.⁵ A prédikáció akkor érte el célját, ha az ember valamennyi képességét mozgósította és az Isten akarata szerinti élet szolgálatába állította. Fejérvári kortársa *Gejza József* retorikailag utolérhetetlen beszédeiben a valóság és az evangéliumi eszménység érintkezésének pontjait kereste. „Annyit ér az evangélium nekünk, amennyi életet belőle merítünk, és annyi ér a prédikáció is, amennyire evangéliummá tudja átvarázsolni a való életet.“⁶ Ilyen pompás elmésséggel homiletikai célt aligha határozott meg valaki egyházunkban. Mintegy négy évtizeddel később a Homoródmente „híres és nevezetes papja“, *Varga Pap* (Derzsi György) bár minden ízében elüt kortársaitól, mégis a prédikáció célkitűzését illetően megegyezik azokkal. Szerinte a prédikáció ostor a lelkész kezében, mellyel a tunyaságra szokott híveket felveri. A cél valójában az „*ereszt*getés.“

Id. Kozma Mihálynál a cél komplexszé válik. „Lelki tanító tanítása által három dolgot ajándékozzon a lelkeknek: nyelvet, mely tud könyörögni, kezet, mely tud dolgozni és adakozni, és lábat, mely tud mások segítségére sietni.“⁷ *Fia, ifj. Kozma Mihály* a labancok által felperzselt torokköszentgyörgyi szószéken tartott híres prédikációjában nyolc pontban foglalja össze az unitárius szószéki szolgálat célját: vigasztalás, tanítás, óvás az elbizakodottságtól, az örökélet hitének ápolása, a keresz-

tény erények felmutatása, az önuralom, s végül a kegyesség (ez nála a szeretet) felébresztése. A célok szintézise a bizonyásgtevés, melynek színhelye nemcsak a templom, hanem az élet egész területe is. A lelkész igazi prédikációját nem a szószéken, hanem a hívek körében mondja el.

A felvilágosodás első szakaszának képviselői: *Kozma Gergely*, *Körmöczy János*, *Pákey József* beszédeikben az új racionalista és humanista eszmék rajongói, de bírálói is egyben. A prédikátor nem azért áll szószéken, hogy ott a Szentírás értelmén szörszálhasogató kicsinyeskedéssel elbibelődjék, hanem azért, hogy a haladó eszmék után sóvárgó lelkeket új, korszerű gondolatokkal, bizonyságokkal gazdagítsa. Konkrétan: a cél a felvilágosodott fő, melyből hit és erkölcs fakad egyaránt. „Aki intellektualiter meggyőzetett a jó felől, az már jó ember is; aki eszével megismerte Istent, az már vallásos ember is.“ A prédikátor Istent prédikálja, de immanens, tapasztalati eszközökkel operál. Helvetius-szal együtt vallják, hogy az emberre hatást kizárólag nevelés útján gyakorolhatunk. A nevelés hatalom, mellyel azonban nem szabad visszaélni. A prédikálás nevelő célzatú előadás. E homiletikai nevelés célprogramját Pákey formulázza meg: állati indulataink megfékezése, nyugalom, biztonsági érzés támasztása, a humánumból eredő gyakorlati elvek alkalmazása, a jó lelkiismeret ébrentartása, a gazdasági és társadalmi erények kinevelése, a közjó és a béke előmozdítása.

Első tulajdonképpeni homiletánk, *Márkos György* az unitárius prédikáció hivatását tudományosan határozta meg, midőn így ír: „Jó a prédikáció, melynek határozott célja van. A cél tisztasága és határozott mivolta a prédikátor szellemétől és hivatottságától függ.“⁸ A pallérozott, jószívú, a humánium iránt fogékony tanítók mondhatnak csak jó beszédet. A célt ne a tanító, hanem a gyülekezet egyetemes szükséglete határozza meg. Bírálva a felvilágosodás racionalizmusát, így ír: „A túlságosan észre épült tanítás megvilágosítja ugyan a virtusok útját és rá is helyezteti a keresztényt, ámde nem ad erőt és ösztökélést, hogy azon az úton járhasson is a jámbor keresztény“.⁹ Legyen a cél gyakorlati. „Prédikálunk Urimról és Thurimról, Babilonról és jeruzsálemi templomról s egyebekről, amiket a hívek meghallgatnak ugyan, mert nem tehetnek mást, de üres lélekkel távoznak az Isten házából, s nem fogják tudni, hogy adott helyzetben mit és miként kell cselekedniök.“ *Molnos Dávid* a prédikáció öncélúsága ellen küzd. Mint ahogy a vallás nem öncélú, hanem az emberért van, aképpen a prédikáció is az embert kell, hogy szolgálja. Legyen a cél megvalósítható, számoljon a lehetőségekkel is. Ne kívánjuk, hogy valaki száz mérföldnyire menjen, amikor tudjuk, hogy erejéből alig tíz mérföldnyire telik.

Az unitárius felvilágosodás legmarkánsabb szónoki egyénisége *Szász Mózes*. Nehéz nála a célt meghatározni. Minden érdeklí őt, és ahány beszéde, annyi a cél. Célrendszerében van mégis egységet biztosító vezérelv: meggyőzni a hallgatóságot arról, hogy istenadta képességeik elégségesek ahhoz, hogy keresztény életet tudjanak élni.¹⁰ *Füzi Jánosnál* már könnyebb kihámozni az egységes célt: „Minden tanítás egy kertészeti munka: nyésés, oltogatás, öntözés“. Az emberben csak szunnyad az ember. A tanító feladata ezt a még csak csírájában létező, potenciális embert felszínre hozni. Ezt a folyamatot Füzi „emberedésnek“ nevezi.¹¹ A megemberedés úgy megy végbe, hogy hosszas gyakorlatatás útján az asszociális pályákat célpontjuk felé törő folyamataik-

ban kitérítjük, s a lelkiismeret uralma alá vezetjük. A prédikáció célja meggazdagítani az embert a tiszta, győzelmes lelkiismerettel, Jézussal. Ugyanezen az úton halad *Szilveszter György* is, aki a beszéd célját a megszentelés fogalmában ragadja meg. *Aranyosrákosi Székely Sándor* ostoroz, *Benczédi Márton* nevelőkké nevel, *Ferenczi János* a lelkiismeretre apellál, *Arkosi Mihály* helyes értékítélet-hozatalra akarja híveit tanítani. Külön ki kell emelnünk *Kiss Mihályt*, a harcos, haladó szellemű prédikátort, akiről Gyöngyösi István feljegyezte, hogy minden beszéde e két szóban kulminál: „üssed, vágjad!”

A felvilágosodás az 1848—49-i polgári demokratikus forradalommal gyakorlatilag véget ért. Homiletikai téren új kor köszönt be: *Kriza János* kora. *Kriza új* hűrt penget: a szív húrjait. A lelkész szószéken más célt nem is követhet, mint hatni a szívre, élményt nyújtani, az érzelmi motíválás eszközeivel indítani meg az akaratot. *Gyöngyösi Istvánnál* a cél a hívek sokoldalú szolgálata. *Albert János* és *Rédiger Géza* *Kriza* nyomdokain járnak, midőn „az érzések ősi szent fészkeré”, a szívre igyekeznek hatni. *Péterfi Sándorral* úgy vagyunk, mint *Szász Mózes* sel: nehéz egy-két mondatban meghatározni célkitűzéseit. Céltudatának sokrétűségéből ilyenek hámozhatók ki: az ember erkölcsi autonómiájának tudatosítása, az immanens készségek kihangsúlyozása, a helyes keresztény önismeret, a közeleti kereszténység gyakorlati feladatai, népnevelés, szociális tennivalók, hazafiság stb. Mindezek felett ott ragyog a jézusi parancs: cselekedj! „Csak akkor mondhatjuk el, hogy prédikáltunk, ha cselekvésre buzdítottunk, ha szavaink tettekké váltak.”¹²

Ferencz József és köre újra felvillantja a racionalizmust, de már magasabb sikon. Hitvédelem, felekezeti öntudat, szabad vizsgálódás, reform, egyéniségkultusz, szervezkedés, közeleti kereszténység, — íme ennek a kornak az eszményei, melyeket *Ferencz József* beszédeiben mind képviselt és hirdetett. A lelkész, *Ferencz József* szerint szférikus tükre, szintézise kell legyen a körülötte sodródó, egymásnak feszülő, a szabadságharc hullámai között hanyódó-változó erőknek. Lelkészatavó beszédeiben számtalan esetben és formában fejtette ki az unitárius prédikálás célját. Minden prédikálás — úgymond — mózesi művelet: kihozni a népet a tudatlanság, a bigottság, a babona, a türelmetlenség, a társadalmi igazságtalanság és a háborúk Egyiptomából. Predikálni annyit tesz, mint szabadságharcot hirdetni meg. Konkrétan szólva a prédikátor hármas feladatot végez: felvilágosít (értelmi művelet), átérettet (érzelmi művelet) és cselekedtet (akaratati művelet). *Ferencz József* körében külön szint képez *Simén Domokos*, a 19. század legnagyobb unitárius teológusa. A kozmopolitizmust és az egyetemes érdeklődést nem tudja a szószéki munka célkitűzésével összeegyeztetni. „A lelkésznek sajátos hivatása van: az evangélium hirdetése és pedig nem betűjében, hanem szellemében.”¹³ Ugyancsak külön szint képvisel ebben a körben *Csegezi László*, aki példát mutat arra, hogy a közérdekű problémákról — evangéliumi alátámasztással — hogyan kell a szószékről szólni.

Kriza élményteológiájának és *Ferencz József* új racionalizmusának formái, retorikai szintézisét *Péterfi Dénesnél* találjuk meg. Nála a céltudat új vonással bővül: a prófétaiság, az ihletettség. „A szónok ihletett keresztény személyiség, aki másokat is megihletni hivatott. Enélkül a szónoki mű olyan, mint a szirmaitól megfosztott virág”. Minden beszéd egy akaratot befolyásoló aktus: az akaratati folyamat levezetése

a szükséglettől a döntésig. Péterfi Dénes voluntarizmusát körének többi tagjai is⁴ képviselik, de kifejtésének művészi szintjét egyik sem éri el.

Az unitárius egyház szószéki szolgálatának célkitűzését vizsgáltuk meg a múlt tükrében. Ennek alapján kíséreljük meg a *ma* unitárius prédikációja célkitűzését megfogalmazni. Mielőtt tárgyi szempontból felelnénk a kérdésre, hogy ti. mi legyen az unitárius prédikálás célja, tisztázzunk néhány elvi természetű kérdést. Mindenekelőtt Molnos Dáviddal együtt leszögezhetjük, hogy az unitárius prédikálás *nem öncélú*, nem önmagáért van, túlmutat önmagán: egy magasabb rendű, isteni és emberi cél szolgálatának eszköze. Innen következik, hogy a prédikáció célkérdése nem különálló kérdés, az szervesen beleszövődik az általános kultusz célrendszerébe. Az unitárius kultusz természetéből fakad, hogy a *prédikáció nem közvetlenül üdvszerző cselekmény*, hanem egy üdvösségnek nevezhető konkrét földi állapot megteremtésének egyik eszköze: Istenországa megvalósításának eszköze. A célok és motívumok skáláján minden célobjektum csak az előző motívum számára cél, a következő számára már eszköz. Pl. X prédikációval elértem azt a célt, hogy a hallgatók ténylegesen gyakorolják a rendszeres önvizsgálatot, s ennek kapcsán helyes önismeretre tesznek szert. Ez a cél csak az X prédikáció célja. Y prédikáció azonban, mely célul a bűnbánást tűzte ki, az önismerés eszközévé válik, mint ahogy Y beszéd célja is eszközévé válik a beszédnek, mely a bűnbánáson és megtérésen túli területekre terjed. Egyetlen cél van csupán, mely nem lehet eszköz, az utolsó, a legmagasabbik: a summum bonum.

Abból, hogy az unitárius prédikáció nem „opus operatum“, még egy igen fontos következtetés vonható le, és pedig az, hogy a mi szószéki munkánk *sokkal nagyobb céltudatot követel*, mint a másoké. Az „opus operatum“ cselekvés hasonló az ösztönhöz, mely különösebb erőlködés nélkül, könnyedén, tudattalanul is tör a célra. A mi kultuszténykedéseink hasonlíthatók a tudatos, akaratos, nem spontán, hanem a *mi* erőinkre támaszkodó cselekvésekhez. Itt már a célt is és a célratörést is, Istentől kapott képességeink segítségével, mi magunk kell, hogy biztosítsuk, tisztázzuk, megfogalmazzuk, alkalmazzuk. Ezért esik olyan rendkívül nagy súllyal latba nálunk a célprobléma. De egyébként is a finalizmus megtanított, hogy az emberi ténykedésekből a célosság tudata nélkül semmi meg nem érhető. Sőt, továbbmenőleg azt is állíthatjuk, hogy minden csak a konstruktív célfunkció arányában nyer létjogot, beleértve a prédikációt is. Cselekvéseinket millió motívum határozhatja meg, de e determinizmus szövevényében nem szabad elvesznünk, hanem világosan kell látnunk és megragadnunk a célt, tudnunk kell azt, hogy *mit akarunk?* Nem tartozik ránk az ún. céltudat lélektani és értékelméleti elemzése, vegyük azt kész ténynek, s annak következményeit alkalmazzuk a beszédszerkesztés homiletikai feladatainak a rendjén.

Amint már említettük, a prédikáció célja szerves részét képezi a vallási és egyházi létünk egyetemes célrendszerének. A lelkész nem tűzhet ki az egyetemes célrendszeren túl eső célokat. Mi legyen ez az egyetemes cél? Nem lehet más, mint amit Jézus már kitűzött: a tökéletesség. Ennek az egyetemes célnak vannak alárendelve a részcélok. A célok hierarchiájában az egyházi beszéd az ilyen részcélokat hivatott kitűzni és munkálni. Azok az írószónokok, akiket felemlítettünk, mind

egy-egy ilyen részcelt képviseltek, az egyetemes célnak egy-egy tartalmi vonását ragadták meg és alkalmazták. Ezeknek summája maga az egyetemes cél: a tökéletesség.

A prédikáció célját legegyszerűbben így határozhatjuk meg: *hatás*. Beszédeinkkel hatni akarunk. A hatásaktus alanya a lelkész, tárgya a gyülekezet. Mi a hatás? Közönségesen befolyás. „A” alany „B” eszközzel „C” gyülekezetre hatást akar gyakorolni, melynek előre megállapított célja változást eszközölni a gyülekezet személyiségének a strukturájában. A prédikáció tehát, akárcsak bármilyen kulturális vagy pedagógiai hatás, *tudatos és célzatos beavatkozás a gyülekezet tagainak természetes élet- és lelkifolyamatába, abból a célból, hogy abba bizonyos érték kategóriákat, a mi esetünkben keresztény valláserkölcsei igazságokat vigyünk bele*. A prédikálás tehát beavatkozás az emberek spontán lelki életébe. Igen fontos kihangsúlyozni, hogy ennek a beavatkozásnak nem szabad erőszakosnak lennie, ezt a hívek kell kérjék és igényeljék. A következetes vallásszabadság elvének posztulátuma ez. Prédikálni annyit jelent, mint a spontán-természetes ítéleteket értékekkel, (igazság, jóság, szépség, szentséges) a spontán-természetes érzelmeket pedig ugyancsak az értékek segítségével megnemesíteni. A prédikálás dialektikus cselekmény, akárcsak a tágabb értelemben vett nevelés is. A gyülekezet valóban szemben áll az értéket adó, kínáló prédikátorral: *a természet tézise az érték antitézisével*.¹⁵

A prédikálás két tényező összecsapásának a folyamata, mely létrehozza, vagy legalábbis létre akarja hozni a szintézist: az értékekkel meggyarapodott, az értékek által új lelkifolyamatok útjára állított keresztény személyiséget. Azt mondtuk: célzatos beavatkozás. Melyek ezek a célzatok? Melyek az érték átvitel *konkrét megnyilatkozásai*, módszertani mozzanatai?

1. Első maga az introvertálás, a befeléfordítás. A szónok első feladata a figyelmet és érdeklődést befelé, a lélek felé fordítani. A gyakorlatban ezt az imádsággal végezzük el. Ezért fontos, hogy az imádság a beszéd előtt legyen.

2. Introvertált állapotban élesebbre gyűl a tudat fénye, vonzó ereje nő, s a latens szükségérzet a tudatba kerül, illetve azt az ima és a prédikáció a *tudatba* hozza. Ez a második fokozat.

3. Az introvertáló önmagát vizsgáló én-képet alkot magáról, megállapítja a maga ún. status-praesens-ét, pillanatnyi állapotát, diagnosztikai képét. Ez a kép nemcsak tényítéletek, hanem értékítéletek alapján is alakul ki. Nem csak azt mondom, hogy *ez vagyok*, hanem azt is, hogy *ilyen* vagyok. Ez az *önbírálat fokozata*. Az én apriori, rendelkezik ideális értékfogalmakkal. Megszerkeszti ideális státusát, eszményi önmagát. A van világából átlép a kell világába is. A két státust: a jelenit és az ideálisat összehasonlítja, s kijön a szükséglet. A „status ideális, mínusz status praesens” annyi, mint szükséglet. A prédikátor feladata segítséget nyújtani ennek a kivonásnak az elvégzésében.

4. A következő fokozat a szükséglet, a hiányt pótló elemeket, értékeket az én előtt felvonultatni, azoknak tényleges pótló jellegét kiemelni, meggyőzni a hallgatót arról, hogy pont erre van szüksége, ez az érték az, ami teljesen kielégíti őt. Ezt a feladatot a meggyőzés eszközeivel végezzük.¹⁶ (logikai, lélektani, szuggesztív, intuitív, prófétai, redukció, tekintélyhatás stb.). A folyamat a döntésig (legalábbis az álta-

lunk feltételezett döntésig) kell hogy tartson, templomban ugyanis csak eddig juthat el egy akarati aktus. A szónok azonban hiszi, hogy a folyamata tovább tart a hívekben és cselekvéssé érik.

A beszéd célját megfogalmazhatjuk úgy is, mint *gátlástevést és gátlásrombolást*. Az érték behatolása a személyiségbe nem simán történik, ellenállásokba ütközik. Az ellenálló erő az évmilliók állati sorsunk atavisztikus maradványai: a gyarlóság, a bűn. A prédikátornak ismernie kell az ellenállás természetét és erejét. Prédikálni annyit jelent, mint a „homo animalis“ aktív ellenállásának, érvényesülni akarásának útjába gátlásokat építeni, s ezzel egyidőben — a másik oldalon — a „homo hominis“ kibontakozását gátló erőket lerombolni. Ahogy a próféta mondja: építs, rombolj! De nemcsak az állati természet atavisztikus anyaga képez gátlást az érték útjában, hanem a személyiség sérüléseiből adódó negatív tényezők is. Pl. értelmi, érzelmi vagy összkomplexusok, traumák, konfliktusok, obszessziók, fóbiák, mániák, neurozisosok¹⁷ stb. A prédikáció célja ezen a ponton eggyé válik a pásztoráció célkitűzésével: az értékkel szembefeszülő gátlásokat kiküszöbölni, az értéknek a személyiségbe való behatolását és honfoglalását megkönnyíteni. Ha csak a gátlásrombolás szempontjából nézzük a prédikációt, az felszabadítást jelent, potenciális, gátlásolt, megszületni nem tudó erők és képességek aktiválását, rejtett kincsek kiásását, szokratészi szóval élve: *bábáskodást*. Ha a gátlástevés oldaláról vizsgáljuk, úgy a prédikáció fék, zabola, akadály, visszafojtás, a „homo animalis“ visszaparancsolása, lebilincselése, vagy — s ez a jobbik eset — szublimálása, pozitív erőkké való átváltása.

Amint mondtuk fejtegetésünk elején, a prédikáció célja a tárgyi jellegű érték visszaváltása személyes értéké. Ilyen értelemben hisszük mi is, hogy az evangélium életté lett.

Minden beszédnek külön mondanivalója van, külön célkitűzéssel jelentkezik. A prédikáció „egyéniségét“ ezek a külön célok jelentik elsősorban. Ezeknek az „egyéni“ céloknak — természetesen — a szükséglet megtapasztalásából kell kiindulniok.

Prédikációt írok. Első kérdésem: mire van szüksége a gyülekezetnek? Az általános, egyetemes célrendszerben mi az, amit a mában és az „itt és most“-ban igényel, ami az ő szubjektív érzésén túl is *kell* neki? Homiletikai parancs: *nem szabad még csak hozzákezdeni sem a prédikáció-íráshoz mindaddig, amíg nem tisztáztam a célkitűzést, amíg nem adtam világos és konkrét feleletet arra, hogy mi a céloom, mit akarok?* Az első szó, amit arra a papírra felírok, amelynek hófehér ágyában megszületik a prédikáció, nem a dátum, a cím, a textus, hanem *a cél*. A cél s a mögötte rejlő szükséglet határoz meg mindent: textust, címet, tárgyat, anyagot, illusztrációt, stílust. Mint ahogy a pedagógus vázlatán első helyen a cél (pedagógiai és tárgyi cél) fogalma áll, úgy a lelkész is első helyre beszéde célkitűzését próbálja felírni. Fiatal lelkésztől szolgálat után meg szoktam kérdezni: mi volt a céloed ezzel a beszéddel? A kérdés legtöbbször a meglepetés erejével hat, s a fiatal lelkész nem tud mindig rövid és világos választ adni a feltett kérdésre. Az a beszéd jó, melynek elhangzása után mind a szónok, mind a hallgató egy mondatban meg tudja határozni, mi volt a célkitűzés. Ha analitikusan járunk el, előre megválaszthatjuk a textust ugyan, de addig

semmit sem írunk le, amíg nem feleltünk a kérdésre: minő célra utal a textus? Célszerű-e nekem az itt és most?

A cél sohasem valaminek a puszta bemutatása, nem szemléltetés, nem magyarázat, ezek csak segítőeszközök. A *cél cselekvést, megváltozást, értékmegvalósításra való vállalkozást, odaszentelődést kifejező imperatívusz*. Nem tényítélet, hanem értékítélet. Pl. helytelen célul tűzni ki ilyeneket: a vasárnap eredete, Isten értelmi tulajdonságai, a zsidók helyzete Babilonban stb., mert ezek nem értékítéletek és nem foglalják magukba az értékítélet imperatívuszát.

Ne tűzzünk ki olyan célokat, melyek híveink teljesítőképességeit felülmúlják, mint pl. napi ötszöri imádkozás, abszolút tisztaság, tökéletesség, vagyonunk szétoztása stb. Ne tűzzünk ki túlságosan távoli célokat, mint pl. Istenországa; csak lépéseket tűzzünk ki megvalósításra és csatoljuk hozzá a bizonyosság élményét, hogy ti. helyes irányban járunk.

Legyen a cél világos, határozott, félremagyarázhatatlan pontos. Pl. figyeljük alaposan magunkat — a lélek csendes hangján szól hozzánk Isten.

Legyen a cél minél teljesebb összhangban a textussal és a tárggyal. Ne jelöljön meg se több, se kevesebb, sem pedig más követelményt, mint amit a textus mond. Pl. ha az imádkozás szükségességét tűzzük ki célul, nem vehetjük textusnak a Jak 5,13-t, mivel itt csak a szenvedőknek kínálja az imádkozást a Biblia, holott imádkozni a nem szenvedőknek is kell.

A kitűzött célt egy pillanatig se tévesszük szem elől. A bevezetés-től az ámenig a prédikálás minden percében gondoljunk a célra és azt el ne veszítsük egy pillanatig se.

Legyen a cél gyakorlati, a prédikáció hallgatása után tudja a hívő, mi vár rá, mit kell tennie vagy nem tennie.

Legyen a cél parancs jelleggel megfogalmazva. Pl. ne engedd, hogy egy nap is elműljék anélkül, hogy valami jót ne tettél volna!

Legyen a cél mindenkire vonatkozó nemre, foglalkozásra, korra stb.-re való tekintet nélkül.

Legyen a cél hosszú időre szóló, ne csak egy-két napra vagy hétre. Írásban foglalmazzuk meg célkitűzéseinket. Pl. *Cél*: Tegyük bizonyoságot minden nap türelmességünkről! *Cím*: Parancsolom, tűrj! *Textus*: 1Thess 5.14.

Befejezésül csak ennyit. Tekintsük nekünk szóló homiletikai parancsoknak: tudatos, világos céltudat és célkitűzés!

JEGYZETEK

¹ Első része az *Szent Irasnac külön reszeyből vöt predicaciocnac az atya Istenről, ennek kedig az ő Fiaról az Ihesus Christusrol es azmi öröcsegü ncnecc peczetiről az Sz. Lelecről*. (Albae Juliae MDLXIX Gregorius Vagnerus [typ. Hoffhalter])

² *Conciones* (Prédikációk), kéziratos munka, 5 kötetben.

³ Beszédek, könyörgések, halotti beszédek (kéziratban).

⁴ *Prédikációk*, 1760.

⁵ *Szent prédikációk*, 1760—1780 (kéziratban).

⁶ *Szent prédikációk*, 1780 (kéziratban).

⁷ *Böjti prédikációk*, 1779 (kéziratban).

⁸ *Homiletika*, Kolozsvár 1804 (kéziratban).

⁹ Uo.

¹⁰ *A vallásitanítóknak két fő kötelességei egy beköszöntő prédikációban*. Kolozsvár 1809.

¹¹ *A bölcs ember szemléltetése formáltatásában, tetteiben és nagyságában egy halotti beszédbe foglalva*, Kolozsvár, 1811.

¹² *Egyházi szentbeszédek különféle alkalmakra*. II. kötet 16.

¹³ *A pap az evangéliumnak oltalmazója*. 1868.

¹⁴ Derzsi Károly, Gál Miklós, Mózes András, Ürmösi Kálmán és mások.

¹⁵ Kornis Gyula, *Kultúra és természet*.

¹⁶ Davis, Ozora S., *Principles of Preaching*. Chicago 1935.

¹⁷ Stolz, Karl R., *Pastoral Psychology*. Nashville.

Dr. KATHONA GÉZA

AZ 1571 FEBRUÁRJÁBAN TARTOTT ÁLLÍTÓLAGOS HARMADIK GYULAFEHÉRVÁRI HITVITA ÉS A PATROTHEOSZ-TAN

E hitvitának megtörténtét Borbély István állítja az Uzoni Fosztó István neve alatt emlegetett kéziratos unitárius egyháztörténet (*Historia ecclesiastica Transylvano-unitaria*) Kénosi Tózsér János által írt I. kötetének (kolozsvári volt unit. kollégiumi példány) 574—594. lapjain található közlés alapján. Azt is megállapítja, hogy Kénosi a hitvita történetét nem közvetlenül az állítólag Palaeologus által készített eredeti jegyzőkönyvből vette, hanem annak Lisznyai Gyárfás kolozsvári unitárius prédikátor által eszközölt másolatából, melyet a kolozsvári volt unitárius kollégium könyvtárának 966. számú kéziratos kötete őrzött meg. Előadja e források alapján, hogy a vitatkozáson jelen volt János Zsigmond fejedelem is. Ez alkalommal került Erdélyben először szóba az a tanítás, hogy Krisztus nem Isten, mert Isten csak egyetlenegy van, a Patrotheosz. Hat tézisben állította ezt Paruta Miklós, s ugyanannyi corollariumban bizonyította Sommer János. Blandrata az előterjesztést nem támogatta, maga Dávid Ferenc sem volt megnyerhető annak. Eddig Borbély István.¹

Amióta Pirnát Antal szerencsés kezű kutatást folytatott a kolozsvári volt unitárius kollégiumi könyvtárban s Borbély fenti közléseinek forrását áttanulmányozta a Lisznyai-kódexben s vizsgálat tárgyává tette a Lisznyai-féle szöveg 1583 decemberében másolt duplumát is a Thoroczkai-kódexben, sőt kutatása eredményeiről bőséges kivonatban is beszámolt, nyilvánvalóvá vált, hogy e kódexek nem a gyulafehérvári harmadik hitvita Palaeologus által készített jegyzőkönyvét őrizték meg, mint Borbély véli, hanem Palaeologusnak egy fantasztikus regényes elbeszélését, a „Disputatio Scholastica“-t, melyet egy képzeletbeli hitvitáról írt képzeletbeli szereplőkkel az unitarizmus világraszóló végső győzelmének bemutatására.²